

Szoborkalandok

Irta: Lyka Károly

Az első és legrégibb emlékszobor, amelyet Pesten a 19. században emeltek, jelenleg száz kilométerrel odébb áll, még pedig Kecskeméten. Azóta különböző helyeken vándorolt, de sehol sem tudott begyökeresedni. Kecskemét tehát büszke lehet arra a tényre, hogy az ő homokján vetette meg bronzlábat ez a vándor szobor, de nem lehet büszke magára a szoborra, amely, mi tagadás, a legrosszabbak közé tartozik, bár a legjobbat ábrázolja. És éppen, mert ilyen rossz, esztetikai okokból nem kellett senkinek, mindenki túladdott rajta. Az esztetika tehát bebizonyította, hogy nemcsak szellemi hatalom, hanem egyben fuvarozó erő is.

Mondom, ez volt az első nagy emlékszobor Pesten, kivüle csak kőszentek, vagy néhány jelesünk mellszobra volt látható. Ábrázolta pedig Katona Józsefet, a Bánk bán szerzőjét.

Nem az állam emelte, mert hiszen akkor az államot Bécs jelentette, nem is a kormány, mert akkor a Bach-korszak szomorú idejét éltük, de a fejedelem sem, mert a császár, ha már emléket emeltetett Budán, úgy az Hentzi emléke volt, aki a magyarok ellen védte Budát. Hanem állította a saját költségén egy magánember, fiatal matematika-tanár, Tomori Anasztáz, aki, gazdag örökséghez jutva, vagyonát irodalmunk és művészetünk föllendítésére áldozta.

Tomori kiválóan értett a mennységtanhoz, de művészeti dolgokban barátai tanácsára szorult. akikről csak utólag derült ki, hogy szintén nem értenek a művészethez. Volt nekik egy protegált szobrász, aki tucatszámra faragta a gyűrűbe és násfába való gemmákat és káméákat, de egyébként gyöngye volt a tehetsége és még gyöngébb a felkészültsége. Züllich Rudolf volt a neve, élete pályája pedig a legkácskaringsóbb vonalban húzódott azon a nagy darab földön, amely Erdély, Bécs, Páris, Róma és Egyiptom közt terül el. Ő reá bízta ez a kis szoborbizottság azt a föladatot, hogy a nagy tragédiáíró alakját teljes nagyságban bronzba öntse. Ezzel a bizottsággal is az történt tehát, ami olyan sok más szoborbizottsággal, hogy tudniillik pontosan megtalálta azt az embert, aki a föladat megoldására a legkevésbé alkalmas, Züllich azonban vitézül hozzáfogott a munkához, megmintázta a Bánk bán szerzőjét, amint magasan az ég felé emeli lúdtollát és a felhőkbe irányítja tekintetét, hogy miért, azt nem lehet tudni. A néző, ha szembe helyezkedik a szoborral, éppen az álla alá lát a halhatatlan tragikusnak. Lát azonkívül hosszú kabátot és magasszárú csizmákat is.

Ezt a nagy bronzot, amelyet Tomori tanár úr lelkesége és bőkezűsége teremtett meg, 1858-ban fölállították az akkori Nemzeti Színház homlokzata előtt, hogy örök időkre hirdesse első nagy tragédiaköltőnk emlékezetét.

Az örök idők azonban csak két évig tartottak. Ez a két esztendő éppen elég idő volt arra, hogy a pesti esztetikai közvélemény magához térjen ijedtségéből. Hangok kezdettek hallatszani, amelyek a kifogások egész sorával illették Pest első nyilvános emléksobrát. És e hangok egyre erősödtek, erejük végre ellenállhatatlanná vált. A Nemzeti Színház illetékes körei e nyomás alatt 1860-ban, egy szép júniusi napon, csöndben és föltűnés nélkül átszállí-

tották a bronz-Katonát a Nemzeti Színház udvarára, ahova már nem érhetett el a közvélemény kíváncsi szeme. Helyébe pedig, megint csak Tomori tanár úr pénzén, Lendvainak, a nagy színésznek szobra került, minden feltűnés nélkül.

Ez volt Katona József szobrának első vándorlása.

Egyideig tehát az udvaron emelte a felhők felé a tollát a Bánk bán szerzője, távol a nyilvánosságtól, mert annak az udvarnak látogatói csak színészek és írók voltak. Azonban a természet ezeket is megáldotta többé-kevésbé érzékeny idegrendszerrel és most már e szűk udvari körben is hangok kezdtek hallatszani arról, hogy egy ilyen szobor állandó szemlélete huzamosabb időn át türethetlenné kezd válni. Tomori tanár úr, az irodalom hű tisztelője, mielőst tudomást szerzett az „udvari körök“ kedvezőtlen hangulatáról, négy ökröt fogatott egy erős szekér elé és birtokára fuvaroztatta a bronz-művét.

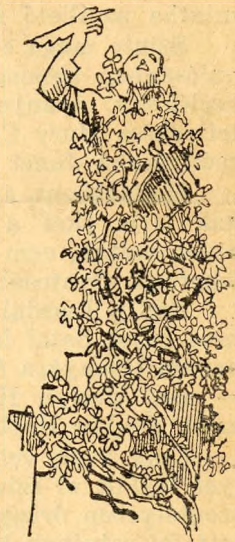
Ez volt a szobor második vándor-útja. De nem az utolsó. Mert végesvégiül megkapta azt Kecskemét,

a nagy költő szülővárosa. Így került a kecskeméti takácsmester fiának és tragédiáírodalmunk első nagymesterének bronz-emléke a Műkert virágzó bokrai közé. Ott szépen megékesítették futórózsák és remélhető, hogy ezek a futórózsák idővel fölfutnak az egész szobor köré, föl egészen addig a lúdtollig, amelyet bronzeze rendületlenül tart a magasba, nem lehet tudni: miért?

Ez a Katona József szobra kalandjának rövid története.

Ámde, ha a lavina egyszer megindul, nincs egyhamar megállás. Ebben az időben hirtelenül ragályossá vált a szobroknak vándorlása. Hogy ez így van, azt rögtön be fogjuk bizonyítani.

Alig egy héttel később, hogy a Katona-szobor önkéntelenül elvándorolt a Nemzeti Színház homlokzata elől a Nemzeti Színház udvarára, nagy cécó színhelye volt Balatonfüred. Ott az irodalmi és megyei körök legélénkebb részvétele mellett, lengő zászlók közt, díszes parádéval szoborleplezés történt. Annak a Kisfaludy Sándornak emléksobrát avatták fel, aki először öltöztette a költészet palástjába a szép balatoni regéket. Nagy bronzszobrot kapott és temérdek szónoklatot. Megjelent ott mindenki, akinek valami köze volt Kisfaludyhoz, az irodalomhoz, a szoborhoz. Csak a szobrász nem jelent meg. Ő ugyanis szégyelte magát a szobra miatt. Mi több: ezt írásban is adta és a leleplezésnek egyik programpontja éppen ennek az írásnak felolvasása volt. Hertelendy Kálmánnak hívták a bátor férfiút, aki vállalkozni mert a lesújtó írás felolvasására. A szobrász abban beismeri művének tökéletlenségét, de hát, — úgymond, — mégsem ő a hibás, a baj oka, nézete szerint, a hazai viszonyokban keresendő ésatöbbi ésatöbbi. Jókai ugyan csipős kritikát írt erről a szoborról, de már későn érkezett,

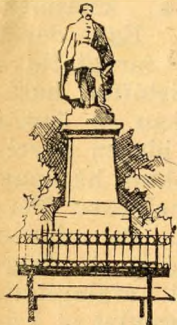

mert az első követ maga a szobrász dobta a saját művére, még pedig éppen a leleplezés ünnepélyén.

A bronz-Kisfaludy ezek után még tizenhét évig állott Balatonfüred piacán. Az egész szobor egy óriási köpönyeg volt, amelyet egy fej koronázott és amely bronz-csizmán állott. Sokkal több nem volt rajta észlelhető a legnagyobb jóakarattal sem. De mint minden jóakarattal, úgy ez is idővel lankadásnak indult. Hangok kezdtek hallatszani, amelyek egyre kedvezőtlenebbé és egyre hangosabbá váltak. Egy olyan balatonfüredi közvélemény öltött látható alakot, amely a szobor sürgős kicserélését követelte. Végre akadt egy főúri szobrász: báró Vay Miklós, aki vállalkozott rá, hogy ingyen megminta Kisfaludy Sándor újabb szobrát. A régi szobrot szépen leemelték a talapzatáról, négy ökröt fogtak elébe és meg sem álltak vele Bécsig, ahol beolvasztották. Így vált Kisfaludy Sándor első szobrából az, ami eredetileg volt, tudniillik: nyersanyag.

De ki volt a szobrász, aki a saját szobrának leleplezésén nem mert megjelenni? Természetesen megint csak Züllich Rudolf, ugyanaz, akinek Katona-szobrát éppen egy héttel előbb távolították el a Nemzeti Színház elől. Mert a játék a történelem ritmusa szerint ismétlődött: megint akadt egy szoborbizottság és megint megtalálta pontosan azt az embert, aki a kitűzött feladat megoldására a legkevésbé volt alkalmas. Ez a történet élénken alátámasztja a logikának azt a régi szabályát, hogy ugyanazok az okok ugyanazokat a következményeket eredményezik.

A 67-es kiegyezés előtt egyáltalán sok baj volt a szobrokkal. Mert akkor még javában virágzott egy szoborfelállítási tényező, amely a legfélelmeesebbek közé tartozott, mert a legostobább volt. Ez a tényező, amely nélkül nem volt szobor emelhető, a cenzúra volt. Egy vérbeli osztrák cenzor a legjámborabb képben, bronzban és márványban is forradalmi izgatást szimatolt. Ilyen izgatásnak minősítették például Kisfaludy Károly mellszobrának köztérre való állítását és évek peregtek le, míg végre, nagynehezen, megadatott a legfelső engedély, hogy a vígjáték ősmestere a Nemzeti Múzeum kertjében közszemlére kerülhessen. Előbb azonban évekig tartó aktaváltásnak kellett leperegnie, mert a cenzúra mindenekelőtt kíváncsi volt arra, hogy milyen feliratot fognak véteni a szobor talapzatára. Megnyugtatták, hogy a felirat nem lesz lázító tartalmú, mert mindössze ebből a két szóból fog állani: Kisfaludy Károly. De ez nem nyugtatta meg báró Augusz helytartót, mert most már arra is kiterjedt a figyelme, hogy tulajdonképpen ki a gazdája ennek a szobor-ügynek? Kisült, hogy a Kisfaludy-Társaság. Hónapok múltak el, de engedély helyett újabb kívánságokkal lépett fel a cenzúra. Fel kellett terjeszteni a Kisfaludy-Társaság tagjainak pontos névsorát is. Évek múltak így, a szobor darabokra bontva várta a Nemzeti Múzeum egyik poros rakтарыán a feltámadást. Ezalatt a művész: Ferenczy István, rég elhagyta Pestet és rimaszombati magányába vonult vissza. Szobra talapzatának terve is elkallódott. Idegen kéz, rossz terv alapján helytelen talapzatot készített neki és végül ebben a torzított formában állították fel a Nemzeti Múzeum kertjében. Így született meg egy

* Károly Károly

szobor az elnyomatás korában. Képzeltető, hogy ilyen eljárás nem gyújthatott kedvet a közönségben emlékszobrok állítására.

Am ne higyjük, hogy csupán a szobrász kezét kötötte meg a cenzúra. Kiterjedt az minden művészi ügyre, még az egyszerű kiállításrendezésre is, ami akkor politikai kockázatot is jelentett. Ügyis nehéz dolog volt akkoriban egy műtárlat nyelbeütése, százféle akadályt kellett leküzdeni, különösen a bécsi invázió miatt, amellyel szemben a magyar művészek szinte tehetetlenek voltak. E nehéz munkát még súlyosabbá tette a cenzúra beavatkozása.

A művészek csakhamar közvetlen közelből ösmertek meg ezzel a hatalommal. Hiszen az idegen hatalom cenzúrája nélkül még művészi kiállítást sem volt szabad megnyitni Pesten. A cenzor előbb végignézte az összes tájképeket, a portrékat, a csendéletek almáit és poharait, a gipsz-képmásokat és ha nem talált bennük lázító elemet, megengedte a kiállítás megnyitását. Azonban előzőn be kellett mutatni a katalógust is, nehogy esetleg valamely egyébként jámbor festménynek vagy gipszszobornak a címe rossz politikai utakra térítse a közönséget. Mert a cenzor tisztában volt vele, hogy a művészek kiszámíthatatlanok. Így például Madarász Viktor 1853-ban ki akarta állítani egyik képét, amelyen a cenzor nem talált semmi kivetnivalót; annál többet a címben. Mert Madarász „A kuruc és labanc“-nak keresztelte el a képét. Rögtön ki kellett javítani a katalógust és ebben a kép most már mint „Két testvér“ szerepel. Persze az egész közönség tudta, hogy miféle két testvérről van itt szó.

Egy ilyen címügye nyolc évvel később Than Mór-nak is akadt. Ő a divatos katonafogdosásról festett képet „Ujconozás“ címmel. Ebből az a baj támadt, hogy a cenzúra célzást látott benne a jelen állapotról és féltette ilyesmitől a derék tárlatlátogató polgárokat. A kép csak úgy kerülhetett a nyilvánosság elé, hogy a rendezők a katalógusban a következő, esetlen korrektúrával nyomatták le: „Ujconozás az 1848 előtti időben“.

Am nem csupán a képek neve, hanem még a művészek neve is megkapta a magáét a derék osztrák cenzortól. Ugyanaz a Züllich, akinek két szoborhistoriáját már elmondottuk, 1852-ben Rómában tartózkodott és ebben az időben német nevét magyarul akarta fölcserélni. Valóban faragott is 1–2 munkát, amelyeken már új művészneve olvasható: Czélkúti. Am ez a lázadás szöveget ütött a cenzor fejébe, aki a szöveget tovább ütötte a bécsi külügyminiszter koponyájába, amelyet ez azonnal továbbított a római nagykövethoz és Züllich szigorú tilalmat kapott, hogy ilyesmit ne merjen többé elkövetni.

Ha a cenzúra keze így elérhetett egészen Rómáig, ne csodálkozzunk, ha megtalálta a ribilliót a közeli Svábhegy bozótjai közt is, bár azok akkor nagyobb részt járhatatlanok voltak. A dolog úgy történt, hogy Széchenyi tisztelői 1860-ban kis emléket készíttettek Gerenday Antallal és ezt a Széchenyi-hegyen akarták elhelyezni. Ebben is forradalmi aktust szimatolt a cenzúra és csak egyévi kapacitálás és viccelődés után lehetett a hatósági engedélyt megkapni, pedig akkoriban a Széchenyi-hegy még olyan elhagyatott

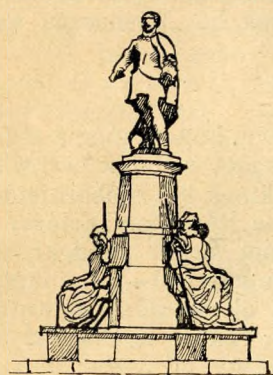
volt, hogy az emlékmű legfeljebb a hegyi nyulakat izgathatta volna forradalomra.

*

Ilyen állapotok között és ebben a légkörben született meg 1863-ban az a gondolat, hogy ne csak a hegyen, hanem Pest város szívében is méltó és nagy bronzszobrot kapjon Széchenyi. Hiszen a „legnagyobb magyar“ Pestvárosnak legnagyobb jótévői közé tartozott. Megalakult tehát a szoborbizottság és pályázatot hirdetett az emlékműre azzal, hogy abban csak hazai születésű, vagy itt letelepedett művész vehet részt. Semmi sem jellemzőbb, mint az, hogy rögtön megindult a nyílzápor Bécs felől. A bécsi sajtó szinte kommandóra csipkedett és gúnyolódott afelett való mérgeződésében, hogy a pályázat feltételei elütötték a kövér falattól a bécsi szobrászokat, a megbízást tehát biztosan valamelyik rebellis magyar fogja megkapni. Azonban itthon is bajok keletkeztek. Mert a szoborbizottság jónak látta a beérkezett pályaművek közül a legszürkébbek egyikét: Engel mintáját elfogadni és mellőzött néhány sokkal tehetségesebb szobrászt. Emiatt viszont a hazai hírlapírók fújták meg a riadót. Ilyen barátságos körülmények közt mintázta meg agyagából a hatalmas méretű szobrot Engel József, a kölesönkapott pesti Lovarda udvarán. A dolgok menetébe azonban hirtelen és váratlanul beleszólt maga a szobor. Egy szép pünkösdi napon ugyanis az óriási agyagminta egy pillanat alatt összeomlott és házszálon mult, hogy nem temette maga alá a mestert. Azzá vált, ami volt: néhány fuvar agyaggá.

Az egészséget újra kellett kezdeni és 17 évnek kellett leperegnie, míg végre meg lehetett ülni a szobor leleplezésének ünnepét.

Régi dolgok, nehéz és keserves idők emlékei. Azóta nagyot fejlődött szobrászatunk. A legfontosabb az, hogy e kor után egyre-másra jelentkeztek a legkiválóbb szobrász-tehetségek. Hiszen már a Széchenyi-szobor pályázatán megjelent a legkiválóbbak egyike: Izsó Miklós. Igaz, hogy őt mellőzte a szoborbizottság és egy nálánál sokkal gyengébb mester kapta a megbízást. Ez azonban nem Izsó szégyene, hanem a bizottságé, amely nem ismerte föl tehetségét. Vele minden-

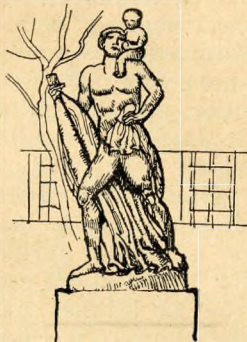
esetre új korszak kezdődik szobrászatunk történetében.

*

Ezzel azonban még nem merítettük ki szobraink kalandjait. Akárhányuk ugyanis idővel kénytelen volt vándorútra kelni, ha nem is akkorára, mint Züllich Katona-szobra. Némelyek egyszerűen leszállottak emelkedettebb álláspontjukról a földszintre, anélkül, hogy különösebb baj érte volna őket.

Ezen a téren a legnagyobb stílusú leszállást a régibb pécsi székesegyház apostol-szobrai végezték. Ezeket a nagy szobrokat egykoron a derék Bartalits szobrász faragta kőből, aztán szépen fölállították a

dóm homlokzatára, több emeletnyi magasságba, 1854-ben. Most pedig valamennyien a földön állnak, mert közben hatalmas arányokban átépítették a székesegyházat és így számukra nem volt többé maradás a magas párkányon.

A másik szoborleszállás színhelye Budapest volt, nem is olyan régen. Ennek szenvedő alanya a régi Pest legnagyobb méretű szobra, a közismert Szent Kristóf volt. Egy derék orvos, Birly doktor faragtatta a nagy kőszobrot kristóftéri házá-

nak díszéül s valóban az összes régi utikalauzok külön is felhívták az idegen figyelmét a derekas munkára, amely a doktor házának homlokzatán, az első emeleten volt elhelyezve. Nem volt Pestnek ennél népszerűbb szobra. De minden népszerűség múlandó, a Kristóf-szoboré is. A világvárossá átvedlő főváros sokmindent átalakított, Bizly doktor házáat is. A hatalmas kőszobrot el kellett távolítani. Ezt azonban sokkal könnyebb volt elhatározni, mint megcsinálni, mert a kőszobor nemcsak óriási méretű volt, hanem egyetlen kőszázból faragta a mester. Nem tudták másként elszállítani, csak úgy, hogy kettéfűrészelték és két darabban vitték a városháza udvarába. Ott összeragasztották és az amputált szobor minden jel szerint most már egészen jól érzi magát. Ez volt talán a legnagyobb operáció, amelyet valaha Budapesten végeztek.

Egyébként kevés szobra van Pest-Budának, amely ma is ott állana, ahol egykor elhelyezték. Új utak, új terek nyíltak s ami az átrendezés útjába állt: egyszerűen odébb vitték. Néha jó messzire is, így került például a halászkötszobra, amelyet egykor Dunaiszky mester állított fel, 1862-ben, Pest szívében, a régi Hal-téren, meg sem állott a Népligetig, ahol pedig semmiféle halász sem található.

Van még egy típusa azoknak a szobroknak, amelyek életrajza bizonyos tekintetben kalandos. Ezek a hontalan szobrok. Egy ilyen például Lechner Ödönnek, a nagy építésznek bronzszobra, amely készen van, de nem tudtak számára helyet találni. Ha ezt is elhelyezték, úgy remélhetően végeszakad a szoborkalandoknak.

Az első ibolyák

Csúcsok fölött, az ég kakasülőjén tollászkodik a büszke tüzmadár s hófellegekre, sápadt ház-sorokra a bő sugár-pehely vakítva száll.

Szűkmellű házak hadd maradjanak most, jójj, kedvesem, fojtott világ ez itt; üzent a rét, hol könnyűvérű szellő megejtő földszaggal ölelkezik.

Az erdő már ködpaplanát lerúgta, tisztás körül hogy nyújtóznak a fák! A föld arcán ott kék szeplők virulnak: az első ibolyák.

KÉPES GÉZA